

Kesit Akademi Dergisi

The Journal of Kesit Academy

ISSN/ICCH: 2149 - 9225

Yıl/Year/Год: 6, Sayı/Number/Номер:
25, Aralık/December/Декабрь 2020,
s./pp. 528-542

Geliş/Submitted/ Отправлено: 11.10.2020

Kabul/Accepted/ Принимать: 17.12.2020

Yayın/Published/ Опубликованный: 25.12.2020

10.29228/kesit.46790

Araştırma Makalesi
Research Article
Научная Статья

Öğr. Gör. Dr. Hakan DEĞİRMENÇİ

Adnan Menderes Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Türkiye

hakan.degirmenci@adu.edu.tr

 ORCID 0000-0002-1208-6628

ANALİTİK PSİKOLOJİ KURAMI BAĞLAMINDA NAZAN BEKİROĞLU'NUN "NAR AĞACI" ROMANINDAKİ KİŞİLİK TİPLERİ*

CHARACTER TYPES IN NAZAN BEKİROĞLU'S "NAR AĞACI " NOVEL IN THE CONTEXT OF ANALYTICAL PSYCHOLOGY THEORY

Öz: Edebi eserler, insanı tüm yönleriyle incelemeyi ve tanıtmayı amaçlar. Bunun için geniş ruh çözümlmeleri yaparlar; insanın iç dünyasını, duygu ve hayallerini ortaya çıkarmaya çalışırlar. Bu noktada güzel sanatların bir dalı olan edebiyat ile genç bir bilim dalı olan psikolojinin ilişkisi başlar. Psikolojik bir terim olan tipoloji, en genel anlamıyla insan tiplerini belirleme ve ayırt etme yöntemidir. İnsan davranışları arasında pek çok benzerlik olmakla birlikte, farklılıklara dayalı bir kuram ortaya koyan Carl Gustav Jung, temelde iki insan tipi üzerinde odaklanır: dışa dönük ve içe dönük. Bu bağlamda Jung, insan psikolojisini çözümlayebilmek adına temel kişilik ve duyuşsal özellikler sınıflaması yaparak kuramsal çerçevede bazı sonuçlar elde etmiştir. Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı'nın önemli yazarlarından Nazan Bekiroğlu'nun "Nar Ağacı" romanında birden fazla karakter yer almaktadır. Bu makaledeki amacımız, Carl Gustav Jung'un kuramsal çerçevesinden yola çıkarak, romandaki karakterlerin ruhsal durumlarını çözümlemek, insan ilişkilerindeki tutumlarının kişilik tipolojisi ile ne derecede paralellik gösterdiğini ortaya koymaktır.

* **Cite as/Atıf:** Değirmenci, H. (2020). Analitik Psikoloji Kuramı Bağlamında Nazan Bekiroğlu'nun "Nar Ağacı" Romanındaki Kişilik Tipleri. *Kesit Akademi Dergisi*, 6 (25): 528-542. <http://dx.doi.org/10.29228/kesit.46790>

Checked by plagiarism software. Benzerlik tespit yazılımıyla kontrol edilmiştir. CC-BY-NC 4.0

Anahtar kelimeler: Nazan Bekiroğlu, Nar Ağacı, Jung, Roman. Analitik Psikoloji, Kuram.

Abstract: Literary works aim to examine and introduce human beings in all aspects. They do extensive soul analyzes for this; They try to reveal the inner world, feelings and dreams of the human. At this point, the relationship between literature, a branch of fine arts, and psychology, a young science, begins. Being a psychological term, typology is a method of identifying and distinguishing human types in the most general sense. Although there are many similarities between human behaviors, Carl Gustav Jung, who put forward a theory based on differences, basically focuses on two types of people: extroverted and introverted. In this context, Jung obtained some theoretical results by classifying basic personality and affective characteristics in order to analyze human psychology. There are more than one character in the "Pomegranate Tree" novel by Nazan Bekiroğlu, one of the important writers of the Republican Period Turkish Literature. Our aim in this article is to analyze the mental states of the characters in the novel, based on the theoretical framework of Carl Gustav Jung, and to reveal to what extent their attitudes in human relations are in parallel with personality typology.

Keywords: Nazan Bekiroğlu, Nar Ağacı, Jung, Novel. Analytical Psychology, Theory.

GİRİŞ

Carl Gustav Jung, kendi ruhuna bir teleskopla bakan, ruhun çok derin bir gerçek olduğuna inanan, insanların zihin dünyasını ve deneyimlerini araştıran, tıp ve psikiyatri kökenli bir ruh çözümlemecisidir. Dönemin aykırı adamı kabul edilen Sigmund Freud ile tanışması onun meslek hayatında bir dönüm noktası yaşamasına sebep olur. Carl Gustav Jung, "Bastırmanın içeriğine geldiğimde durum farklılaştı. Bu konuda Freud'un düşüncelerine katılamıyordum. Bastırmayı cinsel bir travmaya bağlıyordu. Mesleki deneyimlerim bana nevrozda cinselliğin ikincil bir rol oynamadığını, örneğin, topluma uyum sağlama, yaşamın acı gerçeklerinin verdiği baskı ve prestij gibi öğelerin daha ön planda olduklarını göstermişti. Daha sonra Freud'a bu tür vakalar sundum ama o cinsellikten başka bir etken kabul etmiyordu. Bu da bana yetmiyordu." (2015: 180) diyerek Sigmund Freud'un kuramını uygulama konusunda kısıtlayıcı bulur. Ona göre Freud'un kuramı gizemli ve ürkünç, kullandığı terimler itibarıyla tümüyle biyolojik bir olgu izlenimi vermektedir. Bu düşünceler bağlamında Freud'un kuramını sadece cinselliğe indirgemeci bularak yeni düşüncelere açılır. Carl Gustav Jung, Sigmund Freud'un öğrencisi değildir, fakat Jung "eleştirilerimi, onun açısından önemsenecek kadar toparlayıp ortaya koymayı başaramamıştım ve ona o denli saygı duyuyordum ki, sonunda onunla düşünce ayrılığına düşecek kadar onu zorlamayı istemiyordum." (2015: 190) diyerek ondan çok şey öğrendiğini, onun saygın bir bilim adamı olduğunu belirtir. Jung'un nevrozlar ve rüyalar üzerine düşünceleri farklıdır. Freud'un bazı nevrozik durumları ve rüyaları çözümlemede değil, yorumlamada eksik kaldığını düşünür: "Onun, bunları çözemediğini düşünmüyordum çünkü bazen çok iyi bir analizci bile, bilmece gibi düşleri yorumlayamaz. Bu insanoğlunun bir eksikliğidir." (Jung, 2015: 191).

Carl Gustav Jung, döneminin bir başka kuramcısı olan Adler'in güç varsayımını da şu şekilde yorumlar: "Çoğu oğullar gibi, Adler de 'baba'sının 'söylediklerini' değil 'yaptıklarını' öğrenmişti." (2015: 186). Adler'in nevroz konusundaki teorisi, güç prensibine dayanır. Onu kuramına göre semptomlar, çevremizdekilerin üzerinde bir güç ve baskı oluşturmak için birer araçtır. Adler'e göre insanlar bütün fonksiyonlarını dış dünyanın taleplerine göre uydurmalıdır. Kişilerin dünya görüşlerinde hata olması, onları nevrotik duruma getirir. İnsanlar, toplumsal uyumdan yoksun, sağduyuya ters, hasta, aşağılık kompleksi içerisinde yetersizlik ve başarısızlık duygusuna kapıldıklarında kendi içerisinde bir güç duygusu oluşturur. Kişiler içinde bulunduğu bu ruhsal durumdan yola çıkarak içinde bulunduğu dünyayı, üzerinde buldukları noktadan görüp algılarlar.

Freud ve Adler'in nevroza bakış açısı birbirinden farklıdır. Freud, nevrozun semptomlarının bulunduğu kişinin karakterine ve mizacına bağlı olduğunu söylerken; Adler'e göre bu durumun kaynağı iktidar istencidir. "Ancak Freud için cinsellik, Adler içinse iktidar istenci baş ilke iken, Jung, aynı derecede önemli başka ruhsal güdüler olduğuna inanmakta, bu etkenlerden yalnızca birinin ruhsal bozuklukları doğurduğuna inanmaktadır. Önemi kesin bu etkenden başka son derece önemli güdüler de vardır; bunlardan ilki ve en başta geleni yalnızca insana aittir; bu ruhun yapısında varolan manevî, dinsel gereksinimdir. Bu görüş, kavramının temeli olup, onu öteki kuramlardan ayırır ve ileriye yönelik, sentetik yönünü saptar. Çünkü 'manevi olan şey, ruhta bir içgüdü olarak, hatta gerçek tutku gibi belirir... Başka herhangi bir içgüdüden türememiştir... Kendine özgü bir ilkedir ve içgüdüsel kuvvetin zorunlu biçimidir...' "(Güral, 2006: 56).

Jung, Freud ve Adler'in ortaya koyduğu bu üç farklı görüş, tedavinin çizgisini belirlemede üç farklı yol açar. Freud'un görüşüne göre, hastanın hayatında önemli olan anne ve babanın tutumları bazı problemlere yol açabilir ve bu problemler çocuklukta veya sonraki dönemlerde bir şekilde yansımaları bulur. Adler'e göre ise nevrozların bir amacı vardır. Hasta nevrozu bir önlem duvarı olarak kontrol eder. Yani hasta yanlış yapmaktan korktuğu için hayatının sorumluluğunu başkalarına yükler. Eğer tedavi sürecinde gerekli açıklamalar yapılırsa hastanın semptomlardan kurtulacağına inanmıştır. Yani Adler, nevrozların aşağılık duygusundan kaynaklandığını savunur. Jung ise nevrotik bir vakada semptomların anlaşılması ve yorumlanmasından, uygulama evresinin gözlemlenmesinden yanadır.

Freud ile Adler arasındaki çatışmadan yola çıkarak sorularına cevap bulmaya çalışan Carl Gustav Jung, zamanla tipoloji üzerine görüşler oluşturmaya başlar. "Eğer Jung'un vardığı sonuç doğruysa, nevroz, biri Adlerci diğeri Freudçu iki zıt görüşle açıklanabilirdi. Jung'un çıkardığı sonuç şu oldu: Çoğu araştırmacı, nevrozun faktörlerini belirlerken kendi özelliklerine karşılık gelen sonuçlara kolaylıkla varır... Her biri olayları farklı açılardan algılar ve bu da temelde farklı görüşlerin ve teorilerin gelişmesine neden olur. Bu çeşitliliğin nedeni, mizaç farkından, iki farklı zihin yapısından başka bir şey değildir. Biri belirleyici etkiyi öznedede bulurken diğeri erekte buluyor. Bu ikilemin gülnüçlüğü, beni 'En az iki insan tipi mi var?' sorusunu yöneltmeye itti. Sonuç olarak, sayısız birçok gözlem ve deneyime dayanarak, iki temel yaklaşım olduğuna kanaat getirdim: içe dönük ve dışa dönük" (Bennet, 2006: 54 – 55). Buradan yola çıkarak Jung'a göre Freud dışa dönük, Adler ise içe dönük bir yapıdadır. Carl Gustav Jung ise "bir içe dönüktü. Fakat Adler de içe dönüktü ve ikisinin arasında farklar olduğunu biliyordu. Ad-

ler'in görüş açısının çok dar olduğunu ve çıkış noktasının genelde başkalarına ve hayat yarısına karşı gelişen güç düşüncesinden geldiğini düşünüyordu. Jung daha geniş bir bakış açısına sahipti ve kişiliği tanımlarken kullanılan her türlü katı ifadeyi ve dogmayı reddediyordu. En sonunda bugünkü bilginin geçmişinin aksine açık bir şekilde görülebilen bir sonuca vardı: Dışa dönükler arasında olduğu gibi içe dönükler arasında da (örneğin Adler ve Jung) çeşitli farklar vardı. Tüm karmaşıklığıyla insan doğasının sadece iki gruba ayrılması oldukça zordu" (Bennet, 2006: 57). Karmaşık olan bir konuyu basit bir yolla açıklamaya çalışmış olmak döneminde ek-siklik olarak algılansa da, Jung'un oluşturduğu tip teorisinin önemi büyüktür.

Carl Gustav Jung'un içe dönük ve dışa dönük tipler hakkındaki tespitleri şöyledir: "Bu davranış tipleri bütün ruhsal süreci etkiler. Dışadönük'ün nesne karşısındaki tepkisi olumlu, içedönük'ünkü olumsuzdur. Dışadönük, dışa yönelik kişi, çevresine uyum saplama ve tepki türü bakımından, ortak normlara, değerlere, çağına egemen olan ruha doğru yöneltir kendini. İçedönük'ün davranışlarıysa, daha çok öznel öğelere dayanır; çoğunluk, çevresine uyamaz. Dışadönük, dıştaki 'nesne'ye göre düşünür, duygu duyar ve eylemde bulunur; ilgisi, öznenen çok nesneye bağlıdır ve kendini daha çok kendi dışındaki dünyaya yöneltir. İçedönük için, öz-nedir yönelmenin temeli; nesne arka plana geçer, dolaylı bir rolü olur. Herhangi bir durum karşısında, davranışı, ilkin içinden 'hayır' diyerek geri çekilmektir; gerçek tepkisi, bu davranıştan sonra oluşur ancak." (Jung, 2006: 37).

Bilinç, bilinçdışı ile birlikte işlerse tip psikolojisi anlaşılabilir. Tipler arasındaki değişiklik, yaşanan huzursuzlukların, evlilik içerisindeki anlaşmazlıkların, anne baba ile çocuklar arasındaki anlaşmazlıkların, arkadaşlar arasındaki kavgaların, toplumsal ve siyasal anlaşmazlıkların esas psikolojik temelidir.

Psikoloji bilinç, bilinç öncesi, bilinç dışı gibi yapıları ve fonksiyonları betimler ve sonrasında bunların nasıl bir terkip halinde bireysel kişiliği oluşturduğunu açıklar. Jung'a göre kişiliğin dört ana işlevi vardır: düşünme, sezgi, duyum ve duyu işlevi. "Algılama, keşfetme, tanıma, imgeleme, yargılama, ezberleme, öğrenme, zihinde tartma, çoğu kez de konuşma yoluyla, yarı mantıksal çıkarımlarla kendini dünyaya uydurmaya çalışan işleve, düşünme işlevi denmektedir. Duygu işlevi, dünyayı 'hoş ya da hoş olmayan; kabul edilebilirlik ya da edilemezlik' duygularına dayanarak algılar. Bu iki işlevin ikisi de akla dayanır, bunlar değerlendirmekte ve yargılamaktadır. Öteki iki işlevse, duyum ve sezgidir; akla dayanmayan işlevlerdir bunlar: Akli atlatırlar, yargılara başvuramazlar; bunlar değerlendirilmeye, ya da yorumlanmaya gerek göstermeyen algılardır. Duyum, nesnelere olduğu gibi algılar. Sezgi de algılar, ama duyuların bilinçli aracılığıyla değil. Burada söz konusu, nesnelere kendi iç yapısında varolan gizilgüçlerin bilinçdışı yoluyla içten algılanmasıdır." (Jung, 2006: 34). Duyumsal tip bir olayın genel görünümünü görür, düşünen tip olayların ne anlam ifade ettiğini düşünerek yorumlar, duygusal tip olaylara değer yargısını katarak tepki gösterir, sezgisel tip ise olayın tamamını görür. Bu dört işlevin hepsi insanlarda vardır; fakat bireyin toplumsal zihinsel ve kültür düzeyine göre değişir. Dört işlevin dördü de, bilinç düzeyine çıkarılabilirse, o zaman "dört başı mamur" yani ruhsal bakımdan tam insan ortaya çıkar. Kuramsal açıdan sadece buna yaklaşılabilir; çünkü kimse, kendi içindeki karanlığı tamamıyla aydınlatamaz. Herhangi bir olayın takibinde her insan diğer tiplere oranla bir işlev tarzını daha ön plana çıkarma eğilimindedir. Kişilerin olaylara yönelik tepkisi karakteristik yaklaşımını açığa vurur. "Bu işlevlerin kavramsal açıklamalarını kesin bir

biçimde sergilemek gerekir. İşte, 'Psikolojik Tipler' adlı yapıtımda bunu gerçekleştirmeye çalıştım." (Jung, 2013: 101).

Dışa dönük kişiler, eşyanın ve diğer insanların dış dünyasına dönüktür. Karar verirken ve sorunları çözerken bir sıraya odaklanırlar. Duyularla algılamaya çalışırlar ve olgulara, detaylara ve somut olaylara dönüktürler. Mantıklarını kullanarak, analiz yaparak düşünürler. İçe dönük kişiler, fikirlerin ve hislerin iç dünyasına dönüktür. Azimli, mümkün olduğunca çok veri ve bilgi elde etmeye odaklanırlar. Sezgiseldirler, olasılıklara, hayal gücüne, anlamlara ve şeyleri bir bütün olarak görmeye dönüktürler. Hissederek yaşarlar. İnsani değerlere, kişisel dostluklar kurmaya, inanç ve beğenilere bağlı olarak karar vermeye dönüktürler.

Jung içe dönük ve dışa dönük tipleri açıklarken şu örneği verir: "İki genç, kırlarda gezintiye giderler. Karşılıklarına bir şato çıkar. İkisi de şatonun içini görmeye can atarlar. İçe dönük: 'Acaba içinde ne var?' der. Dışa dönük: 'Ne duruyoruz, girip baksak ya' diye yanıtlar. İçe dönük duraklar: 'Ya bizi içeri almazlarsa?' der. Bu arada hayalinde birtakım zabita kuvvetleri, cezalar, vahşi köpekler canlanmıştır. Dışa dönük: 'Biz de sorarız o halde. Nasıl olsa girmenin bir yolunu buluruz.' Onun hayalindeki iyi yürekli yaşlı bekçiler, konuksever şato beyleri ve belki de kendilerini bekleyen romantik serüvenlerdir." (Jung, 2006: 136). İçe dönük tipler kendi iç dünyalarında yaşarken dışa dönük tipler nesnelere vs kullanıp dışarıya açılmayı düşünürler.

Carl Gustav Jung bilinç, bilinç dışı, kişisel bilinç dışı, ortak bilinç dışı gibi psikolojik kavramlardan yola çıkarak bilincin, bilinç dışının insanın kişilik yapısını etkilediğini söyler. Bu bağlamda analitik psikoloji kuramı içerisinde "psikolojik tipler" başlığı altında bir inceleme yaparak bireyleri içe dönük ve dışa dönük olarak ikiye ayırır. İnsanların duygularını, duyularını, düşüncelerini ve sezgilerini kullanmaları bakımından sekiz farklı başlık altında inceleme alanı oluşturmuştur. Bunlar, dışa dönük düşünen tip, içe dönük düşünen tip; dışa dönük duygusal tip, içe dönük duygusal tip; dışa dönük duyumsal tip, içe dönük duyumsal tip; dışa dönük sezgisel tip, içe dönük sezgisel tiptir.

Roman Kahramanlarından Tipolojiye

Nar Ağacı romanında birden fazla kahramanın birden fazla hikâyesi anlatılmıştır. Olaylar iç içe geçtiği için birden fazla tipoloji ortaya çıkmıştır. Kahramanlardan biri olan İsmail, içe dönük duygusal tiptir. Zehra ve İsmail iki kardeştir. Anneleri doğum esnasında, babaları ise annelerinin ölümünden altı ay sonra ölür. Kızının ve damadının ölümünden sonra ortada kalan iki kardeşe Büyükhanım Sabire ve Hacıbey sahip çıkar. İsmail, çevresi tarafından sevilen bir bireydir. Romanda edebi bir portre olarak çizilmiştir. İçindeki duyguları, kelimelere, kafiyelere, mektuplara yansıtmuş bir bireydir. Trabzon Sultanîsi son sınıf öğrencisi olan İsmail "çok yakında Darülfünun'un Felsefe şubesine yazılacaktı, İstanbul'u görecekti, orada okuyacaktı. Bir de şiir kitabı yazacaktı." (s. 47). Lâkin İsmail, vatanı için gönüllü olarak seferberliğe katılır ve cephe-deyken tifüse yakalanır, ölür. İsmail, kardeş olmanın getirdiği bağ bir tarafa, içindeki duygusal bağdan kaynaklı olarak Zehra'ya hep sahip çıkar. Kardeşi toplumun değer yargılarının dışında kalsa bile sığındığı liman hep abisi olmuştur. "Şerbet gönüllüydü Zehra tamam ama her devrilen bardaktan sonra sığındığı yer de bu gölgelikti." (s. 68). Dönemine göre bir kız tarafından yapılması ayıp sayılan her şeyi Zehra abisinin sahiplenme ve koruma duyguları neticesinde yapar. Futbol seyrederek, kervanları ziyaret ederek develerle ilgilenir, abisi ile birlikte dondurma

yemeye çıkar vs. Bir gün gezinti sırasında Zehra'nın abisine "İsmail, hep kafiyelerini duyuyorum senin, şiirin nerede? Neden hâlâ şiirini yazmıyorsun?" (s. 65) sorusuna İsmail'in "Önce kafiyelerimi kurayım ki şiirim sağlam olsun." (s. 65) şeklindeki cevabından, şiir yazma hedefinde kafiyeleeri bir basamak olarak kullanacağını çıkarmak mümkündür. Yapılan bu sohbet, İsmail'in duygusal anlamda düşüncelerini açıklar niteliktedir.

1 Ekim 1912 Balkan Harbi için ilan edilen seferberlik çağrısına kadar duygusal yönü ağır basan şiirlere değer veren İsmail, seferberlik ilan edilince ninesi ve dedesinin karşısına geçip "Bizim sınıftan mezun olanların tamamı gönüllü gidiyor. Edebiyat hocamız İbrahim Alâaddin Bey de gidiyor. Orada kıyamet koparken ve buradan herkes o kıyamete koşarken, bütün sınıf gönüllü yazılırken, de bana, ben nasıl gitmeyeyim? Rahat döşeğimde nasıl uyuyabileyim?" (s. 196) diyerek herhangi bir yükümlülüğü olmamasına rağmen harbe gönüllü olarak katılır. Mantıksal düzlemde İsmail'in ölmesinden endişe eden ninesi ve dedesinin aksine, İsmail kendince doğru olanı yapar ve duygusal bağlamda bir karar verir.

Harbe katılmak için Sultan Reşad'ın annesinin ismini taşıyan Gülcemal vapuruna binecek ailesine, memleketine veda eden İsmail, fırsat buldukça ailesine mektuplar yazarak kendi durumundan, arkadaşlarından, ülkenin geldiği durumdan kısa kısa bahseder. Zamanla mektupların ardı arkası kesilmiş ve İsmail'den geriye "Kırık Kafiye" isimli bir defter kalmıştır. Yıllar sonra, uzun uğraşlar sonucunda, ele geçirilen bu defterden İsmail'in duygu dünyasını yazıya dökerek rahatladığını anlarız. Kendisini yazı vasıtasıyla ifade ettiğini hissediyoruz ve duygusal anlamda ne hissettiğini, içinden geçenleri, fikirlerini bu vesile ile öğrenmiş oluruz. "10 Kasım 1912... Bu deftere yazdığım satırları sana elbette gönderemem. Sair zaman olsa okumak dahi istemeyeceğim bu satırları nasıl yazdığımı ben bile hayret ediyorum. Ama yazmak iyi geliyor. Yazdıkça içimdeki zehri akıtacağım sanıyorum. Yazarsam, bütün bu dehşetin kelimeler dünyasında bir karşılığını bulursam bir parça hafifleyeceğim zannediyorum. Kelimeye dökülen acım bir taraftan hafifliyor. Yazdıkça kendime ve bütün bu olanlara uzaktan bakabiliyorum çünkü. Uzaktan baktığımda ise başka bir zamanın, başka bir hayatın varlığına olan inancım pekişiyor. Kendi bedenini gören bir ruhum ben şimdi." (s. 395-396). İsmail, Darülfunun'da felsefe okumayı kendine hedef edinen, duygusal bir insan olmasına rağmen yeri geldiğinde duygularına esir olmayan, duygularını yazı yolu ile dış dünyaya yansıtan bir tip olarak karşımıza çıkar. İsmail, ninesi ve dedesine karşılıklı saygılı, kız kardeşini koruyup kollayan, duygusal anlamda yaşadıklarını kafiyeleere döken bir tiptir. Duygusal bireylere özgü her fedakârlığı yapar. Bu fedakârlıklarının en önemlisi vatan söz konusu olunca canını hiçe sayarak cepheye koşmasıdır. Fedakârlığının bedelini cephede tifüse yakalanarak öder ve şiirini tamamlayamadan ölür. "İsmail derin ve uysal bir ırmak gibi kendi içine akmış, orada göllenmiş, tortulanmıştı. Hep düşünceli, hep derin ve mahzundu. Kafiyeleer çıkarırdı kelimelerden ama şiirini henüz yazmamıştı. Ondan üç yaş küçük olan Zehra ise epeyce nazlanmış, bir hayli şımartılmıştı. El üstünde tutulmaya alışmış, ama nereye akacağını bilememiş, mecrasını kestiremeyen coşkun sular gibi taşmıştı." (s. 49).

Zehra, dışa dönük duygusal bir tiptir. Anne ve babasının yokluğundan doğan acıyı ve özlemi ağabeyi İsmail ile azaltmaya çalışan Zehra, Büyükhanım tarafından gözünden sakınılarak yetiştirilmiştir. Yaşının küçük olması ve şımartılmasından dolayı rahat bir çocukluk dönemi geçirmiştir. Duygusal yönü ağır bassa da abisi gibi içe dönük değil, dışa dönük bir bireydir.

Büyükhanım tarafından hiçbir zaman baskı görmeden, engellenmeden yetiştirilmiştir. Ninesi Büyükhanım ve dedesi Hacıbey'in hoşgörülü yaklaşımı sayesinde dışa dönük bir birey olarak kişiliği gelişmiştir. Sokakta peşlerine takılan Masal isimli köpeği evlerine almalarına Büyükhanım zar zor ikna olsa da hayır diyememiştir. Yine zamanla resme ilgi duyan Zehra'ya Sultanı'de resim öğretmeni olan Celil Hikmet Bey, evlerine hususi öğretmen olarak tutulur. Celil Hikmet'in Zehra'ya resim dersi vermeye başlaması ile aralarında duygusal anlamda bir bağ kurulur. Zehra, onu ağabeyi İsmail'e benzettiği için İsmail'e hissettiği sevgiyi Celil Hikmet'e yönlendirir. "O anda kararını verdi Zehra. Eğer bir erkek İsmail'e benziyorsa o iyi bir erkek demektir. İsmail gibi bir erkek de insanın ya ağabeyi ya sevdalısı olabilirdi." (s. 49). Celil Hikmet askerliğini yapmadığı için seferberliğin ilanı ile askere gider ve Zehra ile aralarındaki aşk ilişkisi daha doğmadan biter. İsmail'den gelen mektupların kesilmesi üzerine ağabeyi hakkında bilgi arayışına geçen Zehra "Hayatı da memarı da meçhuldür." (s. 273) şeklinde bir bilgi almıştır. Bunun dışında İsmail'e ne olduğunu kimse bilememiştir. Seferberlik ilanından sonra geçen dört yıllık sürede Celil Hikmet dâhil herkesin şehadet haberi gelmiştir ama bir tek İsmail'e ne olduğunu kimse bilmemektedir. Yaşanan bu olumsuzlukların üstüne Rus ordusunun şehre girmesi ile aile muhacir durumuna düşmüştür. Bu dönemde Zehra yaşadıklarından dolayı kendi iç dünyasına çekilmiştir. Zehra, Büyükhanım, Anuş, Yıldırım ve köpekleri Masal yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalırlar. Yolculuk sırasında yaşananlar Zehra'yı olumsuz bir şekilde etkiler. Yaşam karşısında değişmek zorunda kalan insanın yansıması Zehra'da görmek mümkündür. Yaşadığı olumsuz durumlardan kişiliği değişmekle birlikte acıları azalır İstanbul'a ulaştıklarında yine eski haline dönmeye başlar. Dışa dönük, pes etmeyen, hayatla mücadelesine devam eden tavrını ortaya koyar ve İstanbul'da İsmail'den bir haber almak için arayışa girer. Hamidiye Etfal Hastanesi'nde İsmail'in tifüsten öldüğünü öğrenir. İsmail'den kalan bir defter o öldüğünde yatağının altında bulunur ve sahiplerine teslim edilir. Defterde Celil Hikmet'ten bir yazıya denk gelse de Zehra bunu çok fazla önemsemez, çünkü o Celil Hikmet'i sadece İsmail'e olan benzerliğinden dolayı sevmiştir.

Zehra, aile içerisinde yaşanan acıların, zorlukların üstesinden gelmeye çalışmış, hayat karşısında direnmekten geri durmamış bir tiptir. Trabzon'dan muhacir konumuna düşüp İstanbul'a sürüklenen, oradan tekrar Trabzon'a dönüşleri sırasında yaşadıkları zorluklara göğüs geren, mücadeleci bir yapısı vardır. Zehra ile Setterhan evlendikten sonra geride kalan zor günler geçmiş ve tertemiz yeni bir sayfa açılmıştır. Normalde dışa dönük tip özelliği gösteren Zehra, dönemin siyasi olaylarının ve ailesinin yaşadığı zorlukların etkisiyle yer yer içe dönük tip özelliği göstermiştir. Lâkin ortalık sütliman olunca Zehra yine eski dışa dönük yapısına dönmüştür. Zehra pratik, atılgan, sevecen, aile bağları kuvvetli bir bireydir; yaşadığı sıkıntıları kendi duygu dünyasında çözümlenmeyi başarabilmiş, dış dünyanın olumlu ve olumsuz yönlerine kendini kapatmamış, sorunlarının üstesinden gelebilmiş, hayatın altından kalkabilmiş bir bireydir.

Büyükhanım (Sabire) dışa dönük düşünsel bir tiptir. Romanda bütün aile bireylerini tek çatı altında toplayan, geleneksel yaşamdan kopmayan, kendine ait prensipleri olan, anne şefkati ile derdi olan herkese el uzatan, duygularını gösteren bir tip olarak çizilmiştir. "Varlığını başkalarının varlığına bağlayalı beri Büyükhanım'ın ruhunda kendine ait kederin de neşenin de öyle ahım şahım bir yeri kalmamıştı. Varsa yoksa Zehra, İsmail ve Hacıbey'di." (s. 48). Gördüğü

sevgi ve itibardan dolayı zamanla Sabire olan adı unutulmuş, herkes onu Büyükhanım olarak tanımıştır. Dışa dönük düşünsel bireylerde olduğu gibi Büyükhanım da titiz, düzenli ve özenli biridir. “Salı, bu evde kelimenin en uygunuyla ‘hafif’ geçirdi. Çünkü kuralları belliydi Büyükhanım’ın. Haftanın günleri, bir şeylerin yapılmasına ya da yapılmamasına mahsus bir takvim içine yerleşmişti ona göre. Başka türlü bu evin gemisi yürümezdi ve bu tıkr tıkr işleyişte oluşacak en ufak bir aksama, açılacak en ufak gedik Büyükhanım’ın en büyük korkusuydu. Salı günleri çamaşır yıkamaz, yıkanmasına da izin vermezdi meselâ. Hatta önemli işlere de Salı günü başlamazdı.” (s. 52).

Kendisine has bir inanç sistemi geliştiren Büyükhanım, belirli kurallar dâhilinde hayatına yön vermiştir. Herhangi bir eğitim almamasına rağmen tecrübeleri ve analizleri sayesinde günlük, aylık hatta yıllık hava tahminleri yapabilecek kadar düşünsel bir tiptir. “Kavakların yaprak dökme biçimi, ayvaların azlığı çokluğu, kestanelerin dökülme zamanı ve daha bir sürü şeyden Büyükhanım mevsimlerin nasıl geçeceğini tahmin edecek bilgiye az çok ulaşmıştı yıllardır.” (s. 52).

Esnek kurallara sahip olan Büyükhanım, Zehra ve İsmail’in sokakta peşlerine takılan köpeği evlerine almalarına başlangıçta karşı çıksa da, zamanla merhameti ağır basarak köpeği eve kabul etmiştir. Memleketlerini terk etmeleri gerektiğinde duygusallığı bir kenara bırakıp kararlı bir duruş sergilemiştir Büyükhanım. 93 Harbi sırasında bacağını kaybetmiş olan eşi Hacıbey’i ve yaşadığı evi geride bırakmayı göze alıp Zehra’yı, Anuş’u, Yıldırım’ı yanına alarak yola koyulmuştur. Yolda yaşadığı sıkıntılara bulduğu çözümlerden yola çıkarak Büyükhanım’ın güçlü ve çözüm odaklı bir zihin yapısı olduğunu çıkartabiliriz. Evden ayrılırken yanına aldığı kıymetli eşyalarını satarken temkinli davranması, pazarlık yapıp kimseye muhtaç olmadan ve yanındakileri kurda kuşa yem etmekten çekinmesi, ince hesaplar yapması, yanındaki bireylere bu zorlu yolculuğu kolaylaştırmaya çalışması onun kıvrak zekâsının bir göstergesidir. Görmüş-geçirmiş diye tabir edilen bir tip olan Büyükhanım, bilgi ve tecrübe sahibidir.

Trabzon’un kurtuluşu hicreti biten ve evine dönen Büyükhanım, yaşananlardan ve geride kalanlardan dolayı üzüntü duysa da Hacıbey’i sağ olarak görmekten çok memnundur. Zaman içerisinde memleket ile birlikte evleri de düzene girer, Zehra ile Setterhan’ın evliliği, Büyükhanım için büyük bir mutluluk ve huzur sebebi olmuştur: “Bir gün acıya şükredeceği; acının, hükümsüz kaldığı anda çiçek açacağı aklına gelmezdi.” (s. 498).

Büyükhanım her yaşadığı olayda duygularını kontrol etmeyi başarmış, işini en doğru şekilde yapmış, toplum baskısını kabullenmemiş, esnek görüşlere sahip olmuş, kendine ait düşünce yapısı içerisinde bireyleri ve durumları değerlendirmiş, hayat karşısında her zaman bir duruş sahibi olmuştur. Herhangi bir eğitim almamış olsa da aklını kendine rehber kılmış, yaşadıklarından yola çıkarak çevresini gözlemlemiş ve tecrübelerini değerlendirerek bir zihin dünyası oluşturmuş düşünsel bir tiptir.

Büyükhanım’ın hayat arkadaşı Hacıbey de dışa dönük düşünsel bir tiptir. “Dünyanın bütün yollarını yürümüş gibi her zaman yorgun olan Hacıbey” (s. 60) tecrübeli bir tiptir. 93 Harbi ’nde bir bacağı kopmasına rağmen kendisi hayattan kopmamış, dış dünyadan habersiz kalmamış, ülkenin sorunları ile ilgilenen, çözüm üretmeye çalışan, üretmediği yerde değişimi kabullenebilen bir tiptir. İttihat ve Terakki yanlısı olan Halil Safa ile konuşmalarından anladığı

ğımız kadarıyla siyasi olarak Sultan Abdülhamit'in tarafındadır. "Hacıbey biraz düşündü. Belli ki bu gençlerle yollar çoktan ayrılmıştı. Bari padişah'tan geriye kirli bir hayal, müstebit bir sima kalmasındı." (s. 71). Bu düşüncelerine rağmen Hacıbey, toplumdaki kültürel değişimin farkındadır ve dönemin gereklerine göre hareket etmiştir. Bunun en güzel örneği de dönemine göre münasip bir durum olmamasına karşın, torunu Zehra'nın Celil Hikmet'ten resim dersi almasına izin vermesidir. Değişim ve gelişmeleri yakından takip etmesi, onun dışa dönük düşünsel bir tip olduğunun göstergesidir. "Hacıbey, gözlerinde görmüş geçirmiş bir bakışla, 'Halil Safa Bey oğlum' dedi, 'Gençlik bilse ihtiyarlık yapabilse' diye bir söz vardır." (s. 70) diyerek kendi düşünceleri açıkça belirtmekten çekinmemiş, ardından kimsenin sözü ile fikrinin değişmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Çünkü onun içinde kendine has bir düşünce dünyası vardır.

Dışa dönük düşünsel bireylerin bir özelliği de yaşadıklarından yola çıkarak bazı olayları sezebilmesidir. Hacıbey 93 Harbi'ne katıldığı için İsmail'in başına neler gelebileceğini sezer ve Balkan Harbi için toplanan seferberliğe İsmail'in katılmamasını ister. "93 Harbi'nde Doğu cephesindeydi Hacıbey. Kars'tan Erzurum'a doğru çekiliyorlardı. Adına 'sevk' diyordu komutanlar ama düpedüz yürüyorlardı işte. ... Bitmeyen, bitti zannedilen yerde daha yeni başlayan, azaplı, bıktırıcı, insanın takatini tüketen, tükenmiş takatini sömüren, emen bir yürüyüşü bu." (s. 284). Hacıbey'in kendisi savaş sırasında uzun yollar yürümek zorunda kaldığı için bir bacağı kangren olmuş ve kesilmiştir. Daha önceki yaşadığı zorlu yolculuk ve bir ayağının takması nedeniyle muhacirlik çağrısına kulağını kapatıp evde kalmayı tercih eden Hacıbey, yola çıkacak olan Büyükhanım ve yanındakileri öngörülerıyla yönlendirmiş, neler yapmaları gerektiği hakkında bilgi vermiştir.

Savaş devam ederken ailesinden mektup alan Hacıbey, kendi durumundan da onları haberdar eder. Ailesinin Trabzon'un kurtuluşundan sonra eve dönmesi ile eski hayatına geri döner. Savaşın getireceği sonuçları kestirmesi gibi öngörülerinin haklı çıkmasından dolayı ve düşünsel anlamda mantıklı hareket etmesinden kaynaklı olarak Hacıbey'in dışa dönük düşünsel bir tip olduğunu söyleyebiliriz.

İçe dönük duygusal tipin bir başka örneği de Celil Hikmet'tir. Romanda Sultanı'nın resim öğretmeni olarak geçen Celil Hikmet, arkadaşı İsmail'in ricası üzerine Zehra'ya resim dersleri vermeye başlar. Resim dersleri devam ederken aralarında duygusal anlamda bir yakınlaşma olur ve Zehra ile evlenme kararı alırlar, fakat Balkan Harbi münasebetiyle toplanan seferberliğe zorunlu olarak katılmasından dolayı bu kararları gerçekleşmez. Öğretmenlik mesleğinden dolayı her ne kadar dışa dönük bir birey gibi görünse de bilinç fonksiyonu bakımından içe dönük bir tiptir. Celil Hikmet'in, Zehra için, İsmail'in "Kırık Kafiye" defterine yazmış olduğu yazı onun bu yönünü açıklar niteliktedir. "Ama ben sana sadece senden bahsedebilirim. Sen güzelliğinin her şeyi fethettiği zamanlardasın ve ben hangi yanıma değsen o yandan ağlıyorum. Güzellikten doğan aşka yaslanarak her şeyi unutmak, senden gayrini geride bırakmak isterdim. Fakat ne mümkün! Ne zaman unuttur gibi olsam olmuyor. Unutmak istediğim şeyin tam ortasındayım." (s. 393). Yaşadığı duygu yoğunluğu nedeniyle kendi içsel dünyasına çekilen Celil Hikmet, Balkan Harbi sırasında şehit olur.

Çiçek Hala, romanda Setterhan'ın halası olarak geçer. İçe dönük duygusal tipin bir örneği de odur. Pasif bir duruşu, edilgen bir yapısı vardır. Kendi seçimlerini hiçbir zaman kendi

iradesiyle yapamamıştır. Hayatı boyunca başkalarının yaptığı seçimleri yaşamıştır. Çevresi tarafından yönetilmiştir, çevresindeki kişilerin baskın davranış ve tutumlarını kabullenmiştir. Setterhan'ın gördüğü bir rüyayı kendisine anlatması üzerine, Çiçek Hala'nın hayatı şu şekilde gözünün önünden geçer: "Bundan yıllar yıllar evvel büyük bir kapının önünde benzer bir rüya görmüş, o kapının önünde kalakalmıştı Çiçek Hanım da. Kendisini, bütün bir ailenin hükümleri, ahlâkı, namusu adına satır önünde bulduğunda onun da doğruları ailesinin doğrularıyla çelişmişti. Gönül işte sevmiş, sevilmişti de. Oysa kendisine hiç sorulmadan, zamanında verilmiş bir sözün kurbanı olarak gelmişti o günlere. Gücü olsa, dizlerinde atılacak bir adımın dermanını bulsa, yüz geri o rüyadan çıkıp giderdi Çiçek Kız. Ama yoktu. Ne atacak adımı, ne elinden tutanı, ne halden anlayanı vardı. Sevdiceği bile kendisini o rüyadan çekip çıkaramamıştı. Çiçek Hatun, halinden kimselere bahsedememişti. Bahis için zemin gerekti zira. Yoktu. Sesini çıkarmamış, kaderinin bir yanına razı olmuştu sadece, öbür yanını ise reddetmiş, hiç evlenmemişti." (s. 350). Geçmişinde yaşadığı aşk acısını halen içinde bulunduğu zamana taşıması, o günleri unutamaması, geçmişinde yaşamaya devam etmesi Çiçek Hala'nın içe dönük duygusal bir tip olduğunu gösterir.

Büyükhanım'ın Ermeni komşusu olan Siranuş Hanım, kumaş tüccarı olan Aramyüs Efendi'nin eşidir. Ermeni olmasına rağmen içinde bulunduğu topluma uyum sağlamış bir bireydir. Sıcakkanlı, iyi niyetli, içe dönük duygusal bir tiptir. Dönemin şartları gereği Ermenilerin başka bir bölgeye göç etmeleri gerekince, anne şefkati ile küçük çocuğunu Büyükhanım'a emanet eder. Çünkü çocuğunun o zorlu şartlara dayanamayacağını bilir ve annelikten gelen içgüdüsel davranış ile çocuğunu yanına almaz. "Kimler isyan etmişse onları yakalasınlar, kimler cinayet işlemişse onları assınlar Şark Meydanı'nda. Agop'a ben mi söyledim çetelere katılmasını? Büyükhanım söyle, Allah'a reva mı? Aramyüs'le ilgili bir dedikoducuk olsun duyduunuz mu siz? Senin de benim de Allah'ım olan Allah bunu sormaz mı?" (s. 278) diyerek her ne kadar güçlü bir duruş sergileme eğiliminde de olsa, dönemin şartları gereği kendi memleketini bırakıp başka bir memlekette hayata tutunmaya çalışması onun pasif bir kişilik yapısında olduğunu gösterir. Oğlu Anuş'dan ve memleketinden ayrı kalmanın verdiği acı ile kendi iç benliğine çekilen Siranuş Hanım, dönemin şartlarına boyun eğmek zorunda kalmış, içe dönük duygusal tipin bir başka örneğidir.

Romanın en önemli karakteri olan Setterhan, dışa dönük düşünsel tipin bir örneğidir. İranlı halı tüccarı olan Mirza Han'ın oğlu olan Setterhan, ticareti babasından görerek öğrenmiş ve kendi yeteneği ile birleştirerek babası Mirza Han'ın güvenini kazanmıştır. İş gereği farklı seyahatlerde bulunmuş, bu seyahatlerde birçok tecrübe edinmiştir. Ticari ilişkileri sırasında ortaya koyduğu iletişimi ve işine gösterdiği özen, onun dışa dönük tipolojisinin tezahürüdür. Verdiği kararlarda duygularına esir olmamış, her zaman etken bir durumda olmuştur. Atölyelerinde çalışan Azam'a âşık olması ile hayatı değişir. "Güvenirdi Azam'a. Eli mahir yüreği pekti, ateş gibiydi ama bütün kızlarda olmayan bir dikbaşlılık da Azam'ın âdetindendi." (s. 137). Bu düşünceler Setterhan'ı tedirgin etse de sevdiği insanı olduğu gibi kabul eder.

Babası Mirza Han Batum, Tiflis, Bakü seyahati öncesinde Setterhan ile Azam konusunda konuşur ve dönüşte Azam'la onu evlendireceğini söyler. Tabii seyahat sonrasında bu düşüncenin Azam'a ve çevreye ilan edilmesi kararlaştırılır. Lâkin Setterhan'ın hayatı Yezid'e bir Mecusî aileye halı teslim etmeye gitmesiyle tekrar değişir. Orada Piruz Mansuri ile tanışır. Ar-

kadaş olurlar ve Piruz'un onu ağırladığı gibi Setterhan'da onu kendi evinde ağırlamak ister ve seyahat sonrası onu Taht-ı Süleyman'a davet eder. Setterhan'ın evinde ağırlanan Piruz ile Azam'ın tanışması Setterhan'ın gözünden kaçmaz. Piruz'a karşı cephe alır. "Gölün kıyısında bir taşın üzerine oturdu Setterhan. Dibi görünmeyen koyu yeşil, ürkütücü suyun bulanıklığına baktı. Piruz da az ötede bir taşın üzerine oturmuştu. Setterhan bir sigara sarmak için heybesini açtı. Batum'da, kuyumcu Sarafim'den aldığı iki Sasanî parası hâlâ heybesinin dibindeydi. Paralardan birini parmaklarının arasında çevirdi, suya fırlattı. 'Su çok derin görünüyor' dedi Piruz suya fırlatılanın aslında kendisi olduğunu anlayarak." (s. 342). Hatta Piruz'un bir ayağı takılarak göle düşmesini ve Azam'la arasından çekilmesini diler. Bu noktada Setterhan'ın kişiliğinin farklı yönü ortaya çıkar. Sinir ve kızgınlık anında bir insanın ne kadar değişik duygu durumlarına sahip olabileceğini çıkarmak mümkündür.

Piruz ziyareti sonrası tekrar Taht-ı Süleyman'a gelip Mirza Han'dan Azam'ı ister, fakat aldığı cevap olumsuz olur. Azam ile Piruz evden kaçarlar. Bunun üzerine namuslarının kirlendiğini düşünen Mirza Han, bu lekeyi sadece Setterhan'ın temizleyebileceğini, bu görevin ona düştüğünü söyler ve Setterhan'ı bir seçim yapmaya zorlar. "O gün orada Setterhan, Çiçek Halı'ya kalbindeki her türlü tereddüdü sayfa sayfa açtı, birbiriyle çelişen iki yanını gösterdi; aklının kalbini, kalbinin aklını ikna edemediğini, göklerden de bir işaret gelmediğini" (s. 351) söyleyerek memleketinden ayrılma kararı alır. Setterhan Tebriz'e giderek bir hana yerleşir ve kendi iç dünyasına çekilir. Bu dönemde Nakşî Şeyhlerinden çay demlemeyi, kahve kültürünü öğrenir. Bir ara Taht-ı Süleyman'a geri döner ve Azam'la Piruz'u öldürmeyi düşünür ancak bundan vazgeçerek içindeki acı ile yaşamayı öğrenir. Setterhan yaşadığı olaylar sonucunda kendi duygularına hâkim olabilen, öfkesinin kurbanı olmayan, hayatını kendi yönlendirmeleri ile şekillendirebilen, kendi istek ve arzuları peşinde koşan dışa dönük düşünsel bir tiptir.

Batum'da daha önce halı ticareti yaparken tanıştığı Sofya ile yeni bir hayat kurmak isteyen Setterhan, Batum'a gider. Sofya ile aralarında bir bağ oluşsa da bu bağın aşk olmadığını, aşk ve dostluk dışında bir bağ olduğunu anlayan Setterhan Sofya'ya evlilik teklif eder. Sofya'dan olumsuz bir cevap alır. Bu sırada Ermeni çeteler tarafından ölüm ile yargılanan Setterhan, Petrograd'da ihtilal olması üzerine çetelerin elinden kurtulur ve Trabzon'a gitmek üzere yola çıkar.

İhtilalden sonra hiçbir şey eskisi gibi değildir. Paranın değeri pul olunca Setterhan beyzadelikten çaycılığa kadar düşmüştür. Kendisini Trabzon'a götüren teknenin sahibi Cemil Kapitan onu Çerkez Arslanbey'e yönlendirir. Asmalıkahve'nin sahibi olan Arslanbey'in kahvesinde Dağıstan Tekkesi'nde Nakşî Şeyhlerinden öğrendiği çay demleme usulü ile işe başlar Setterhan. Daha sonra kendisi kimlik edinebilmek amacıyla tanıştığı Lütfullah Bey'in annesinin teklifi üzerine Büyükhaniım'ın torunu olan Zehra ile tanışır ve evlenirler.

Setterhan'ın hayatında birçok olay başından geçmiştir. Bu kadar olaya rağmen insan ilişkilerini sağlam tutması onun dışa dönük bir yapıda olduğunu gösterir. Olaylar karşısında her zaman aktif bir duruş sergilemiş, kendi duygu ve düşünce dünyasına yönelik bir hayat çizmiştir. Halıcılık mesleği gereği dünyanın sorunlarından, sıkıntılarından haberdar olmuştur. Karşılaştığı sıkıntılar karşısında toplumun baskın yapısına boyun eğmemiş, hayatı ile ilgili kararlar alırken mantığını kullanmıştır. Jung'a göre dışa dönük düşünsel tipin gölge yönü içe dö-

nük duygusal tiptir. Settarhan'da bu yön ailesinden ayrıldıktan sonra içinde duyduğu üzüntü şeklinde karşımıza çıkmıştır.

Dışa dönük düşünsel tipin bir başka örneği ise Sofya'dır. Tıpkı o da Settarhan gibi kendi yolunu kendi düşünceleri doğrultusunda sorgulayarak çizmiş bir tiptir. Bir meyhanede Rusya'nın sorunları üzerine arkadaşları ile tartışırken Settarhan ile tanışır ve işleri biterse şayet kendisini Bakü'de ağırlamaktan memnun olacağını Settarhan'a söyler. Settarhan yaşadığı olaylar sonucunda soluğu Bakü'de Sofya'nın yanında alır. Sofya, bir kitapçı dükkânına sahip olması yönüyle bilgili, kültürlü ve çevresindeki sorunlara duyarlı bir tiptir. Tecrübeleri ile gözlemlerini birleştirip kendi hayatını kendisi çizmiştir. Her şeyi sorgulayarak hayatına alan bir kişidir. Settarhan ile Sofya arasında duygusal anlamda bir yakınlaşma olsa da herhangi bir birleşme söz konusu olmaz. Çünkü Sofya düşünceleri arasında Settarhan'ın kendisini Azam'ı unutmak için yanında olduğunu bulur. "Ama garip; ne Sofya Settarhan'ın kendisine neden evlenme teklif ettiğini ve o gece o odadan neden çıkıp gittiğini anlayabilmişti; ne de Settarhan Sofya'nın kendisini 'ne tür' bir aşkla sevdiğini. Sofya'nın aklı, Settarhan üzerine dikilmiş bir çift gözü almamıştı, Settarhan da Sofya'nın hesapsızlığını anlamamıştı." (Bekiroğlu, 2012: 450). Petrograd da ihtilalin çıkması ile Sofya ve Settarhan'ın yolları bir daha birleşmemek üzere ayrılırlar.

Adını görkemli bir dağdan almış olsa da hayat karşısında bir dağ gibi dimdik duramayan, silik kalmış, bir duruşu ve tavrı olmayan içe dönük duygusal bir tip de Sehend'dir. "Mirza Han, karşısında yükselen dağ gibi güçlü olsun diye adını Sehend koymuştu oğlunun. Oysa Sehend, daha çocukluğundan itibaren cılız bir su gibi akmış, delikanlılığında onun Sehend Dağı'na benzemek şöyle dursun küçük bir tepe bile olamayacağı, rüzgârsız, derin bir koytak gibi kalacağı anlaşılmıştı. Bezginin biriydi. Ne okumuş ne de ticarete kendisini gösterebilmişti, ne tuttuğunu koparabilmiş ne de attığı adım dağları titretmişti." (s. 115). Settarhan'ın tam tersi bir kişilik yapısına sahip olan Sehend, babası Mirza Han'ın ekonomik gücü ve otoriter yapısı karşısında ezilmiş, çevresi tarafından aciz görülmüştür. Ne hasta ne sağlıklı, ikisinin tam ortasında kalması yönüyle babası Mirza Han tarafından sürekli eleştirilere maruz kalmıştır. Bu da Sehend'i içe dönük duygusal bir tip haline getirmiştir.

İranlı Hafize Hanım ve Halil Safa dışa dönük düşünsel tiplerdir. "Yıllar önce Urumiye'den Trabzon'a gelmiş ve Mesnevîhanlarıyla meşhur bir ailenin kızı" (s. 59) olan, adı mahalle kadınları arasında "İranlı Hafize Hanım"a çıkan kadın aslında Azerbaycanlı'dır. Trabzon'daki kadınlar arasında Mevlevîhanlık geleneğini sürdürmesi, onun iletişimin kuvvetli olduğunu gösterir ki bu da bizi dışa dönük bir tip olduğu çıkarımını yapmamızı sağlar. Anlattıkları ile bütün kadınları etkisi altında bırakır, bu da onun bilgi birikimi olduğunu gösterir ve bu yönüyle de düşünsel bir tiptir. Romanda daha çok tevekkül, kendini Allah'a tam teslim etme, kalbini tasavvufi anlamda açma vs. gibi daha çok düşünsel ve uhrevi konularda dışa dönük bir tavır sergileyen tip olarak karşımıza çıkmaktadır.

Halil Safa ise "Kızların uğruna ayılıp bayıldığı, Trabzon Sultanîsi'nin yakışıklı ve meşhur muallimi" (s. 69) dir. İttihat ve Terakki yanlısı olarak romanda yer alan, tam Hacıbey'in kişilik yapısında olan Halil Safa, siyasi anlamda Hacıbey ile taban tabana zıttır. Düşüncelerini açık açık söylemekten çekinmez. "Hacıbey biraz düşündü. Belli ki bu gençlerle yollar çoktan ayrılmıştı. Bari padişah'tan geriye kirli bir hayal, müstebit bir sima kalmasındı. 'Siz' dedi, 'Halil

Safa Bey oğlum, saltanatı devrinde koskoca Padişah'ın, padişaktan daha fazla padişahçı olanlarca kuşatılmış olduğunu görmüyor musunuz?' 'İyi ama' dedi Halil Safa, 'İyi padişahlara düşen de padişaktan fazla padişahçı olanların önünü kesmek değil midir? Aksi takdirde tarihe alınlarında bir müstebit damgasıyla geçerler.'" (s. 71). Düşünceleri ile Hacıbey'i bile etkilemeyi başarabilmiş, hayat karşısında etken bir duruş sergilemiş, gözünü budaktan sakınmamış bir tiptir. " 'Geçti o devirler' diye tekrarladı Halil Safa. İlk kez aynı fikirde birleşmişlerdi." (s. 73). Halil Safa, düşünceleri ile çevresini etki alanına alabildiği için Jung tipolojisine göre dışa dönük düşünsel bir tiptir.

Romanın en renkli kişisi, Allah'ın deli değil de veli kulu olarak çizilen Meczip Haydar, içe dönük sezgisel bir tiptir. "Kıt değildi akli, hâşâ! Hatta fazlaydı bile. Ama işte o fazlalık her türlü aşırılık gibi bir denge kaybına, mizan kaymasına yol açmıştı besbelli. Dilinin şirazesi yoktu kısaca." (s. 124). Bilgi açısından oldukça donanımlı olması, onun düşüncelerini ölçüp biçmeden aktarmasına, ağızdan çıkan kelimelerin sonuçlarının ne olacağını düşünmeden ifade etmesine sebep olmuştur. Dönemin siyasi gücünü kendi diliyle sert bir şekilde eleştirmiştir. Sezgisel bir tipin özelliği de kişinin kendi zihninde oluşturduğu fantezilere inanmasıdır. Meczip Haydar da kendi iç dünyasında hayali olay ve durumlar oluşturarak bunları tiyatro yolu ile insanlara aktarır. İçe dönük sezgisel tip olan Meczip Haydar, deneyimleri ile yaşam arasında bir ilişki sağlayacak yolu bulamadığı için hayatta kendisine deli gözü ile bakılmıştır. Kendisi de, kendi iç dünyasında yeni bir dünya kurmuştur.

İran'ın her bölgesinde dükkânı bulunan, halı tüccarı olan Mirza Han, romanda dışa dönük düşünsel bir tip olarak karşımıza çıkar. Toplumun değer yargılarına saygılı, işini seven, ahlaklı, dürüst bir kişidir. Geleneksel bir profil olarak çizilen Mirza Han, ticaret konusunda mahirdir. Her konuda kendi idealleri doğrultusunda yetiştirdiği Settarhan ile gurur duyar. Namus kavramına geleneksel yönde bir anlam yükleyen Mirza Han, Azam'ın Piruz ile kaçmasını doğru bulmamış ve sülalesinin geleceğini etkileyecek bir kara leke olarak görmüştür. "Çünkü muhabbet şahsî, onur ise çoğul bir şeydi. Muhabbetinden kendi sorumluydu insanın, onur ise bütün bir sülâle içindi." (s. 346). Düşünce fonksiyonu gelişmiş Mirza Han, toplumun değer yargılarından sapma göstermemiştir. Maddi ve manevi anlamda güç dengesini elinde bulunduran bir tiptir. Kendi mantık algısına göre yaşadığı için duygularını bastırmıştır. Düşünceleri ölçüsünde duygularını bastırıp mantığını kullanmayı uygun bulan dışa dönük düşünsel bir tiptir.

Dışa dönük duygusal bir tip olan Piruz Mansuri, bir şeyin doğru veya yanlış olduğunu düşünmeden hareket eden bir kişidir. Sıcakkanlı ve sevecen tavırları ile Settarhan ile arkadaş olur. Babasının maddi varlığından dolayı dış dünya ile bağlantısını kurmuştur. Aşk dışında herhangi bir duyguyu kabul etmez ve aşkı uğruna arkadaşı ile dostluğunun bozulmasını göze alır. Piruz Mansuri Taht-ı Süleyman'a Settarhan'ı ziyaret için geldiğinde Azam'ı görür ve ona âşık olur. İkinci kez gelişinde Azam'ı ister ama Mirza Han Azam'ı oğlu Settarhan'a almayı düşündüğü için onu kovar. Piruz da Azam ile anlaşıp kaçarlar. Duygularının esiri olan Piruz'un bu olaydan sonra arkadaşı ile arası bozulur. Settarhan, Piruz ile Azam'ı öldürmek için peşlerine düştüğünde, Piruz'un "Ya benim kadar âşık değilsin, ya benim kadar cesur değilsin. Tek hamle, korkma. Sana 'Dur' diyecek değilim. Ben aşk için öleyim ki sen de aşka inanmış olarak ölesin." (s. 371) sözleri, aşkını dostluktan üstün tuttuğunun, aşkına sahip çıktığının bir göstergesidir.

Duygusal anlamda bilincini yönlendiren Piruz Mansuri bu yönüyle dışa dönük duygusal bir tiptir.

Azam ise dışa dönük duygusal bir tiptir. Mirza Han ve ailesinin halı atölyesinde çalışan Azam, meraklı, yetenekli ve titiz birisidir. Piruz ile kaçması Mirza Han ailesini dağılacak koluma getirirse de o verdiği kararın arkasında korkusuzca durmuştur. Settarhan'a karşı duygusal anlamda bir şey hissetmemekle birlikte Piruz'a âşık olmuştur. Kendisi için doğru olanı yapmakta kararlı bir tiptir. Bu yüzden Piruz ile kaçmıştır. "Azam'ın aklında da kalbi gibi Piruz'dan başkasına yer kalmamıştı ve hiçbir şeyi ondan daha fazla düşünmesinin de imkânı yoktu." (Bekiroğlu, 2012: 337). Kendisine sorulmadan Settarhan ile evlendirilme düşüncesine şiddetle karşı çıkmıştır. Bu duruma direnmiş ve mutluluğu kaçışta bulmuştur. Azam, çevresinin ne düşündüğünü önemsemeyen, sadece kendisinin anlık hazzını düşünen, kendisini diğer insanlardan üstün gören özellikleri ile dışa dönük duygusal bir tiptir.

Romanda yer alan diğer kahramanlar hakkında yeteri kadar bilgi olmadığı için onlar bu sınıflandırmaların dışında tutulmuştur. Mesela Yasemen, sempozyumdaki hocaya yardımcı olması yönü ile dışadönüktür, lâkin tam anlamıyla bir sınıflandırmaya tabii tutulamaz. Keyfiye ve Yıldırım, Büyükhanım ve Hacıbey'in yardımcılardır. Mirza Han'ın yanında çalışan Firdevs Usta işini temiz, dikkatli yapan bir kişidir. Yine Settarhan'ı Trabzon'a giderken götürülen Cemil Kaptan, iyi yürekli, yardımsever bir insandır. Çerkez Arslanbey, Asmalıkahve'nin sahibi olup yardımsever bir insandır. Burada iş bulup geçimini sağlayan Settarhan, Lütfullah Bey'in annesi Cemile Hanımefendi sayesinde Zehra ile tanışır ve evlenmelerine vesile olurlar. Yine kuyumcu Kirkor Usta, Antikacı Sohrap, Meyhaneci Alestandır gibi tipler meslekleri icabı romana konu olurlar. Burada yer alan tipler iletişimleri güçlü olduğu için dışa dönük tip sınıflandırılmasına dâhil edilebilir. Romanda yer alan Dikran, Hekim Binbaşı Reşad, Mehdi, Deli Yûsuf, Mevlûde, Suat Hanım, Habil, Selman, Şahapzâde, Ali Ekber, Cafer Hüseyin gibi karakterler hakkında yeterli bilgi olmadığı için belirli bir tipe dâhil etmek mümkün değildir. "Romanın bilinen estetik dünyası kurulurken, vak'aya, kişi veya kişilerle canlılık kazandırılır ve bu canlılık, dil ve anlatım teknikleriyle dışa yansıtılır, hissettirilir." (Tekin, 2001: 79). Bir sınıflandırmaya dâhil edemediğimiz bu tipler, romanın kurulmasında ve vak'anın ilerlemesinde önemli rollere sahiptirler.

SONUÇ

Nar Ağacı, Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan bireysel ve toplumsal sıkıntıları işleyen bir romandır. Savaşlar, cepheleler, mağlubiyetler, sürgünler ve salgın hastalıklar sebebiyle kitlesel ölümlerin yaşandığı bu kırılmalı ve acılı dönemin gölgesi, İstanbul'un çok uzağında ama Anadolu'nun önemli bir kenti olan Trabzon'a da düşmüştür. Tıpkı Balkanlar'da yaşayan Müslüman unsurlar gibi, Anadolu'da yaşayan azınlıklar da bu dönemde hicret etmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle romandaki kahramanlar değişen siyasi ve sosyolojik şartlara göre dönüşmekte ve karakter olarak yeniden bir inşa sürecine girmektedir.

Çalışmamızda Jung'un kişilik tipleri teorisine göre bu dönüşümün ne şekilde tezahür ettiği odaklanılmış, romanındaki karakterler, bilinç fonksiyonları bakımından incelenmiştir. Romanda içe dönük duygusal tipler daha fazla karşımıza çıkmıştır. Bu yönüyle romanda yazar daha duygusal bir anlatımı tercih etmiştir. İçe dönük ve dışa dönük bireyler belirlenirken hayat

karşısında etken veya edilgen olma durumlarına göre değerlendirilmiştir. Hayat karşısında belirli bir tavır, duruşu olan, kendi yolunu kendi çizen bireyler dışa dönük olarak değerlendirilirken; kendi kararını kendi alamayan, başkalarına bağımlı yaşayan, kendi duygu dünyası içinde kalan bireyler de içe dönük olarak değerlendirilmiştir. Eser içerisinde sadece adı geçen, herhangi bir özelliği karşılamayan veya hakkında yeterince bilgi verilmeyen karakterler belirli bir tipe dâhil edilmemiştir.

İçe dönük ve dışa dönük tipler romanda hemen hemen dengeli bir şekilde dağılmıştır. Dışa dönük düşünsel tiplerin biraz fazla olması, kahramanların hayatı anlık haz ve eğlence çerçevesinde değerlendirmedikleri, sosyal çevrenin etkisi ile kişilik yapılarının geliştiğini gösterir. Bu tipler, genel anlamda kendisini, bir aileyi, bir düzeni yönetebilmek için akli merkez nokta olarak almış bireylerden oluşmuştur. Bunlardan en önemlisi Büyükhanım'dır. Büyükhanım, evini, sığındıkları yuvalarını ayakta tutabilmek için muhacirliğe katlanmış, namuslarına bir leke getirmemek adına var gücü ile Zehra'yı göç ettikleri her yerde korumuştur. Ve sonunda bu karşılığının mükâfatını mutlu bir yuva olarak almıştır. Yine aynı şekilde Settarhan yaşadıklarından sonra kendisini ayakta tutabilmek adına mantığı ile hareket edip duygularını bir kenara bırakmıştır. Dışa dönük duygusal bir tip olan Zehra, Trabzon'dan ayrılmadan önce duyguları ile hareket etmiş fakat muhacir durumuna düşüp hayatın zor yanlarına denk gelince kişiliği bundan etkilenmiş ve geçici bir sürede olsa mantıklı olarak hareket ettikten sonra tekrar Trabzon'a dönünce eski duygusal, dışa dönük yapısına kavuşmuştur. Eserde yer alan kadınlar genellikle annelik, fedakârlık, koruma içgüdüleri gibi özelliklere sahiptir. Duygusal yönlerini bazı durumlarda baskı altına alana kadınlar, olaylar geçtikten sonra tekrar eski hallerine dönerler.

Sonuç olarak romanda öne çıkan belli başlı altı karakter üzerine yoğunlaşarak yaptığımız değerlendirmede, kahramanların ev ve evin dışı olarak iki yaşam alanı olduğunu, her iki mekânın kendi koşulları içinde kahramanları dönüştüğünü, koşullar sona erdikten sonra bireylerin yeniden kendi algı ve davranış dünyasına döndüğünü gözlemledik.

KAYNAKÇA

- Bekiroğlu, N. (2012). *Nar Ağacı*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Bennet, E. A. (2006). *Jung Aslında Ne Dedi?*. (Çev. Işıl Çobanlı). İstanbul: Say Yayınları.
- Bostan, R. (2020). Nazan Bekiroğlu'nun Romanının Kaynakları, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Güral, E. (2006). "Giriş kısmı" *Analitik Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Jung, C. G. (2006). *Analitik Psikoloji*. (Çev. Ender Gürol). İstanbul: Payel Yayınevi.
- Jung, C. G. (2013). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. (Çev. Engin Büyükinallı). İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, C. G. (2015). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. (Çev. İris Kantemir). İstanbul: Can Yayınları.
- Karakuş, G. (2018). Nazan Bekiroğlu'nun Roman ve Hikâyelerinde Postmodernizm-Büyülü Gerçekçilik, Tasavvuf Ve Psikanalitik, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tekin, M. (2001). *Roman Sanatı Romanın Unsurları*. İstanbul: Ötüken Yayınları.